

МОВНА ВЗАЄМОДІЯ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 81'246 + 81'276 + 81'282.8

MIĘDZYKULTUROWOŚĆ U SŁOWIAN JAKO TYP PRZESTRZENI POLILINGWALNEJ

Bracki Artur,

doktor habilitowany nauk humanistycznych

adiunkt, Uniwersytet Gdański

profesor, Narodowy Uniwersytet imienia Tarasa Szewczenki w Kijowie

Niniejszy artykuł porusza problem sytuacji polilingwalnej w aglomeracji kijowskiej, a opiera się na wypowiedziach interesantów instytucji państwowych. Założenia teoretyczne to twierdzenie, że w obszarze aglomeracji kijowskiej fakt koegzystencji ludności wieloetnicznej i wielojęzycznej spowodował wytworzenie się niepowtarzalnej słowiańskiej przestrzeni polilingwalnej, w której można zaobserwować różne postawy językowe i różne typy mowy.

Słowa kluczowe: komunikacja międzykulturowa, Słowianie, kontakty językowe, interferencja językowa, polilingwizm, dyglosja

Ze względu na zróżnicowanie wewnętrzne Słowiańszczyzny, a także – odmienną naturę problemów, związanych z komunikacją codzienną w poszczególnych częściach areału słowiańskiego, niniejsze omówienie siłą rzeczy dotyczyć będzie tylko kilku z wielu podobnych zagadnień, a skupi się na omówieniu jednego z nich – zawartego w obrębie Słowiańszczyzny Wschodniej. Zawężenie obszaru badawczego do części terytorium słowiańskiego, reprezentowanego (w odniesieniu do zebranych materiałów) przez jedną wielką aglomerację (Kijów) nie tylko nie odbiera proponowanej analizie wiarygodności sądów, ale dzięki obserwacji mniejszej, zamkniętej i sprecyzowanej przestrzeni pozwala także na wyciągnięcie wniosków, które mogą być wykorzystane przy badaniach większego terytorium. Dzieje się tak ze względu na szczególną, można rzec – specyficzną sytuację stolicy Ukrainy na tle przekroju demograficznego regionu kijowskiego i całego terytorium ukraińskiego, a nawet – wschodniosłowiańskiego, przez co wskazany obszar można rozpatrywać jako odrębną całość, a wyniki, zebrane podczas prac w granicach aglomeracji kijowskiej, pozwalają na uzyskanie rezultatów, które mogą być wskazówką przy ich kontynuacji na większym terytorium.

Specyfika sytuacji Kijowa polega na wypadkowej składu etnicznego tego miasta i języka w nim dominującego (rosyjskiego bądź ukraińskiego), przy czym w drugim elemencie sprawa dotyczy określenia supremacji konkretnego języka na podstawie szeregu odmian języka w szeroko pojmowanej komunikacji, a przede wszystkim: języka komunikacji codziennej, języka prestiżu i języka mass mediów (o czym niżej). W odniesieniu do ostatniego wieku jako odcinka czasu, obejmującego okres radziecki i bez mała dwadzieścia lat historii niepodległego państwa ukraińskiego, skład etniczny (dynamika jego zmian) pozostaje bodaj głównym czynnikiem, determinującym używalność konkretnego języka. Prowadzona w okresie radzieckim polityka mieszania składu etnicznego poszczególnych republik, poprzez kierowanie na ich terytorium osób z

oddalonych zakątków Kraju Rad (zwłaszcza po odbyciu przez nie studiów wyższych i w związku z obowiązkową służbą wojskową), wzmocniona forsowaniem od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku rosyjskiego jako języka komunikacji między narodami ZSRR [por. Bracki 2008a, Masenko 2008, 61-95] spowodowała po pierwsze masowy przyrost ludności nieukraińskiej w aglomeracji kijowskiej, a po drugie – uczyniła rosyjski językiem tejże aglomeracji [por. Залізняк, Масенко 1997].

Wspomniane zmiany demograficzne i wymuszone poszukiwanie języka komunikacji w kijowskim tyglu językowo-kulturowym zbiegły się ze zdobyciem przez rosyjski statusu języka prestiżu i awansu społecznego na Ukrainie jeszcze w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Skutki tego są widoczne nawet dziś – po kilkunastoletnim okresie niepodległości Ukrainy i takim samym stażu ukraińskiego w roli jedyne go języka państwowego na Ukrainie nierzadko można spotkać się z opinią (będącą zresztą wynikiem stereotypowych sądów), że rosyjski jest w Kijowie językiem bardziej naturalnym dla tego miejsca niż język ukraiński [por. Масенко 2004, 35]. Co więcej, mimo że sfera oświaty, administracji państwowej i prawodawstwa w pełni przeszła na język ukraiński, poziom narzędzia komunikacji codziennej (nie bez wpływu ze strony języka mass mediów) w społeczności kijowskiej pozostaje domeną języka rosyjskiego [por. Масенко 2004, 37-53].

W ten sposób wytwarza się niezwykle, unikalny i, w pewnym sensie, endemiczny typ aglomeracji wielokulturowej, w którym o rolę dominującą rywalizują dwa spokrewnione ze sobą języki, należące nie tylko do jednej grupy, ale też od zawsze (w odniesieniu do historii Słowiańszczyzny Wschodniej) ze sobą sąsiadujące. Ukraiński nie przejął jeszcze wszystkich funkcji języka dominującego, a rosyjski pozostaje językiem komunikacji codziennej dużej części ludności Kijowa nawet wówczas, gdy nie jest on dla konkretnych osób językiem rodzimym – dotyczy to przede wszystkim ludności migrującej z ukraińskojęzycznej prowincji do stolicy [Рябчук 1997, 165]. Fenomen komunikacji w obrębie Kijowa pod względem używanego języka polega na jego wielokanałowości: rozmowa może toczyć się przy użyciu przez współrozmówców dwóch wspomnianych języków, może również opierać się na rosyjsko-ukraińskiej hybrydzie językowej (*surżyku*¹), może wreszcie odbywać się w dobrze znanej i opisanej w Polsce konwencji *mieszania i przełączania kodu* [por. Lipińska 2003; Nalborczyk 2003] w obrębie obu tych języków (rzadziej, z domieszką języka angielskiego).

W niniejszym artykule uwaga skupia się wokół **aktualnego** obecnie **problemu badawczego**, polegającego na określeniu natury języka komunikacji codziennej w sytuacji konieczności użycia specjalistycznej leksyki i terminów z zakresu medycyny. Konkretnym **przedmiotem** analizy jest język wypowiedzi pacjentów przychodni publicznych w Kijowie. **Badanie ma na celu** ujawnienie sposobu funkcjonowania różnych wariantów języka mówionego (mających w podstawie język rosyjski lub ukraiński), sprowadzonych do pasma idiolektów w przestrzeni *różnojęzycznej dyglosji*².

¹ Pojęcie to było obiektem analizy w oddzielnych artykułach [por. m.in. Брацкі 2007; Bracki 2008b].

² Szerzej na ten temat por. [Радевич-Виницький 1997, 153]. Tam też objaśnienie wskazanego terminu. Pojęcie *dyglosji intralingwalnej/interlingwalnej*, w istocie tożsame z ww. terminem, omawia m.in. Włodzimierz Wysoczański [Wysoczański 2000, 70]; por. także [Berutto 1989].

Dla niniejszej pracy przyjęto, że w sytuacji wymuszonego posługiwania się leksyką z określonego zakresu zdecydowanie czytelniej przejawia się *stałość językowa* (bądź jej brak) oraz *stabilność językowa* (bądź jej brak)³, można zatem wskazać również ewentualne załączki nowego typu języka, wspólnego dla określonej grupy zamieszkującej określone terytorium⁴.

Materiały (wypowiedzi pacjentów zakładów opieki zdrowotnej z obszaru miasta Kijowa), wykorzystane w niniejszej publikacji, pochodzą ze zbioru zapisów wypowiedzi respondentów, który powstał w rezultacie badań terenowych, przeprowadzonych na Ukrainie w latach 2007-2009. Ogół materiałów (w tym – poniższe) zawarto w oddzielnej monografii [Bracki 2009]. Przykłady wypowiedzi, wybrane do niniejszej pracy to zarówno fragmenty rozmów z poszczególnymi osobami jak i zasłyszane wypowiedzi pacjentów. Dokładne dane ankietowe (imię, nazwisko, wiek, miejsce zamieszkania itd.) nie stanowią istotnych informacji dla toku analizy, dlatego w opisie osoby podano jedynie jej płeć i przybliżony wiek. Zapis wypowiedzi, zgodny z zaproponowanym w ww. monografii, zanotowano grażdanką ukraińską i transkrypcją fonetyczną, stosowaną przez Bibliotekę Kongresu; opis uzupełniono poprzez tłumaczenie na język rosyjski **JR** i ukraiński **JU** (języki wyjściowe dla tych wypowiedzi), a także tłumaczenie na język polski **JP**.

1. Mężczyzna, wiek średni, fragment rozmowy telefonicznej przed "okienkiem" Rejestracji:

– Вони тут говорять, що їм рентген нада.

– Да, потрібен рентген і всьо.

– Кажуть: буде рентген, тагда хірург прийме.

[– Vony tut hovor'at', šo im Renthen nada.

– Da, potr'iben R'enth'en i vs'o.

– Kažut': bude R'entg'en, tahda xirurg pryjme.]

JR: – Они тут говорят, что им нужен рентген.

– Да, нужен рентген и всё.

– Они говорят: будет рентген, тогда хирург примет.

JU: – Вони тут кажуть, що їм рентген потрібен.

– Так, потрібен рентген і все.

– Кажуть: буде рентген, тоді хірург прийме.

JP: – Mówią mi tu, że im jest potrzebny rentgen.

– Tak, potrzebny jest rentgen i koniec.

– Mówią: będzie rentgen, wtedy przyjmie chirurg.

W powyższym przykładzie uwagę zwraca użycie leksemu *rentgen*. W każdym z trzech zdań jest ono użyte w innej realizacji fonetycznej. Pierwsza z nich odpowiada ukraińskiej normie fonetycznej, a trzecia – rosyjskiej. Forma **рентген** / **r'enth'en** użyta w zdaniu drugim jest swoistą krzyżówką pierwszej i trzeciej realizacji fonetycznej.

---

³ Znaczenie obu pojęć przyjmuję za Łarysą Masenko [2008, 159-173].

⁴ Podobne spostrzeżenie wyraził swego czasu Jurij Szewelov (George Y. Shevelov, *Jurij Szerech*) odnośnie ukraińsko-rosyjskiej mieszanki językowej (*surżyk*) stwierdziwszy, że należy uznać ją za odmianę języka ukraińskiego, gdyż występuje tylko na obszarze ukraińskim i posługują się nią Ukraińcy [por. Шпех 1998, 41].

Jednakże nie można jej uznać za taką, która wskazuje na określoną prawidłowość w mowie tej osoby, czy – szerzej – osób ze środowiska kijowskiego, ponieważ występuje ona równoległe z realizacjami fonetycznymi dwóch różnych norm językowych.

2. Mężczyzna, wiek średni, fragment rozmowy z pielęgniarką przed "okienkiem"
Rejestracji:

Будь ласка, поставте мені печать.

[Bud' laska, postav'te men'i pečat']

JR: Пожалуйста, поставьте мне печать.

JU: Будь ласка, поставте мені печатку.

JP: Proszę przystawić mi pieczętkę.

Drugi przykład przynosi inny niż poprzedni typ fuzji w obrębie formy określonego leksemu. Na podstawie pierwszego przykładu można było założyć, że załączkiem odmiennej mowy aglomeracji kijowskiej będzie typ mieszania kodów, polegający na tworzeniu form leksykalnych, posiadających równoległe cechy z obu języków wyjściowych (tj. fonetyczne, fleksyjne itd.). Jednakże w powyższym zdaniu pojawia się inny rodzaj modyfikacji istniejącego wyrazu: to przekształcenie rosyjskiego leksemu **печать** / **п'е́чат'** poprzez ukraińską realizację fonetyczną **печать** / **пе́чат'** do postaci będącej w istocie hybrydą leksykalną powstałą nie w skutek skrzyżowania się lecz nałożenia na siebie w jednym leksemie rosyjskiej formy leksykalnej z jej ukraińską realizacją fonetyczną.

3. Kobieta, wiek średni, rozmowa w kolejce do lekarza ogólnego.

Я все врем'я, коли навіть по лікарнях лежала, я все надіялась, що він до мене прийде в больницю.

[Ja vse vremja, koly navit' po l'ikarn'ax ležala, ja vse nad'ijalas', šo v'in do mene pryjde v bol'n'icu].

JR: Я всё время, когда даже по больницам лежала, я всё надеялась, что он ко мне придёт в больницу.

JU: Я весь час, коли навіть по лікарнях лежала, я все сподівалась, що він до мене прийде в лікарню.

JP: Cały czas, kiedy przebywałam w szpitalach, cały czas miałam nadzieję, że on przyjdzie do mnie do szpitala.

Kolejny przykład dotyczy sfery mechanizmu w obrębie interferencji rosyjsko-ukraińskiej, któremu nadano umowną nazwę *quasi-rozszerzenie synonimiczne* [Брацкі 2007, 143; Bracki 2009, 57-75]. Mówiący traktuje ukraiński leksem *лікарня* oraz rosyjski *больница* (pol. *szpital*) jak synonimy w mowie, którą się posługuje. W ten sposób do dwóch poprzednich przykładów, pokazujących różne postaci innowacji leksykalnych dochodzi zupełnie inny typ interferencji, polegający na równoległym usytuowaniu leksemów z dwóch różnych języków.

4. Kobieta, wiek starszy, rozmowa z pacjentami w rejonowej przychodni lekarskiej.

Там посовітуватися у тому відділенні... Смотри яка форма, то вона виліковується. Це ж не тільки я лежу, наприклад, і мені нічого не хочеться... У голові отаке-от. Я не можу сосредоточитися. У мене безсонниця була... Це лікарство було дуже дороге. Я забула названіє. Три рази треба приймать: утром, днём і вечером... Я пила таб-леткі від давлення.

[Tam posov'ituvatys'a u tomu otd'el'en'iji... Smotr'a jaka forma, to vona vyl'ikovujet's'a. Ce ž ne t'il'ky ja ležu, napr'im'er, i men'i ničoho ne chočet's'a... U holov'i otake ot. Ja ne možu sosr'edotočyt's'a. U mene bezsonnyc'a bula... Ce l'ekarstvo bulo duže dorohe. Ja zabula nazvan'ije. Try raza treba pryn'imat': utrom, dnjom i večerom... Ja pyla tabl'etk'i v'id davl'en'ija].

JU: Там порадитися у тому відділі... Дивлячись яка форма, то вона виліковується. Це ж не тільки я лежу, наприклад, і мені нічого не хочеться... У голові отаке-от. Я не можу зосередитися. У мене безсоння було... Ці ліки були дуже дорогі. Я забула назву. Три рази треба приймати: вранці, вдень і ввечері... Я пила таблетки від тиску.

JR: Там посовітоватися в том отделении... Смотри какая форма, то она вылечивается. Это ж не только я лежу, например, и мне ничего не хочется... В голове вот-такое. Я не могу сосредоточиться. У меня бессонница была... Это лекарство было очень дорогое. Я забыла название. Три раза надо принимать: утром, днем и вечером... Я пила таблетки от давления.

JP: Tam poradzić się na tym oddziale... Zależy jaka forma, to poddaje się leczeniu. To nie tylko ja leżę, na przykład, i nic mi się nie chce... W głowie ot co. Nie mogę się skupić. Dokuczała mi bezsenność... To lekarstwo było bardzo drogie. Zapomniałam nazwy. Trzy razy trzeba było brać: rano, w dzień i wieczorem... Brałam też tabletki na ciśnienie.

Ostatni z prezentowanych przykładów to dłuższy fragment wypowiedzi, w której na plan pierwszy wysuwają się rusycyzmy w swoisty sposób ukrainizowane poprzez ukraińską realizację fonetyczną oraz dodanie fleksji ukraińskiej. Takie pobieżnie zaadoptowane leksemów z jednego obszaru językowego do drugiego jest mechanizmem zupełnie różnym od przykładów fuzji leksemów czy *quasi-rozszerzenia synonimicznego*. Co więcej, wykracza on daleko poza użycie leksemów rosyjskich i zastępowanie nimi leksemów ukraińskich w zakresie specjalistycznych wyrażen medycznych i leksyki ogólnej dotyczącej medycyny, co widoczne jest w treści cytowanych zdań, gdzie niemal każdy rzeczownik to rusycyzm pobieżnie anektowany przez mówcę do własnego leksykonu. Działa tu mechanizm, który umownie można by zapisać następująco: leksyka rosyjska + ukraińska grafia, fonetyka, fleksja i morfemy poboczne = leksyka ukraińska, np. *безсонниця* (ukr. *безсоння*, ros. *бессонница*, pol. *bezsenność*), *давлення* (ukr. *тиску*, ros. *давления*, pol. *ciśnienia*), *лекарство* (ukr. *ліки*, ros. *лекарство*, pol. *lekarstwo*), *отделеніі* (ukr. *відділі*, ros. *отделении*, pol. *oddziale*), *посоветуватися* (ukr. *порадитися*, ros. *посоветоваться*, pol. *poradzić się*), *сосредоточиться* (ukr. *зосередитися*, ros. *сосредоточиться*, pol. *skupić się*).

Ten krótki przegląd wybranych przykładów użycia specyficznego rodzaju mowy w kontaktach ze służbą zdrowia pokazuje bardzo wyraźnie, że obręb aglomeracji kijowskiej przestrzeń komunikacji werbalnej zdeterminowana jest stanem wielokulturowości i wielojęzyczności. Wskazuje na to przede wszystkim używany przez respondentów specyficzny typ kodu językowego, zbudowanego z chaotycznie dobranych elementów języka rosyjskiego i ukraińskiego, choć na poziomie syntaktyki wyraźnie skłaniający się ku językowi ukraińskiemu. Daje to podstawę do twierdzenia, że ten typ mowy opiera się na językowym fundamencie ukraińskim (poza syntaktyką również

fonetyka, fleksja itd.), do którego włączany jest pozasystemowo (tzn. bez uwzględnienia zasad istniejących przy asymilacji zapożyczeń) leksykon rosyjski, a także poszczególne elementy fonetyczne i fleksyjne.

Przeprowadzona analiza nie dała jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy w obrębie aglomeracji kijowskiej rodzi się nowy typ komunikacji werbalnej. Precyzyjną ocenę zastanej sytuacji uniemożliwia powszechne (nie tylko w wybranych przykładach, ale też w większości zapisów dokonanych w trakcie badań terenowych) użycie w mowie elementów dwóch języków (rosyjskiego i ukraińskiego). Czasem przyjmuje ono formę mieszaniny słów pochodzących z różnych leksykonów, częściej sprzyja tworzeniu jednorazowych, niepowtarzalnych innowacji leksykalnych, powstałych w wyniku spontanicznego aktu mowy. Te innowacje leksykalne, fonetyczne, fleksyjne itp. tworzą nowego zwarteo systemu, i w tym kontekście odpowiedź na pytanie o tworzenie się nowego typu komunikacji jest negatywna, jednakże niezaprzeczalnym jest fakt, że każda osoba biorąca udział w komunikacji werbalnej na terenie aglomeracji kijowskiej zna komponenty (elementy języka rosyjskiego i ukraińskiego), składające się na wypowiedź poszczególnych uczestników tej komunikacji, zatem w tym kontekście należy mówić o wytworzeniu się specyficznej wspólnoty mentalno-kulturowej. Cechuje ją osłabiona stałość i stabilność językowa przy jednoczesnym ograniczonym wyborze komponentów aktu komunikacji, zawężonych do dwóch języków wyjściowych. Opisany stan w obrębie aglomeracji kijowskiej nosi znamiona stadium przejściowego od niemożności wskazania języka dominującego (ani ukraiński, ani rosyjski nie ma tego statusu) do przewagi jednego z nich (podstawę stanowi język ukraiński).

Стаття порушує проблему полілінгвальної ситуації в київській агломерації та базується на записах висловлюваннях відвідувачів державних установ. Теоретичне припущення викладене у твердженні, що в київській агломерації факт співіснування багатонаціонального і багатомовного населення викликав утворення унікального слов'янського полілінгвального простору, де спостерігаються різні мовні поведінки та різновиди мовлення.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, слов'яни, мовні контакти, мовна інтерференція, полілінгвізм, диглосія.

Статья затрагивает проблему полилингвальной ситуации в киевской агломерации и основывается на записанных высказываниях посетителей государственных учреждений. Теоретическое предположение изложено в утверждении, что в киевской агломерации факт сосуществования многонационального и многоязычного населения вызвал образование уникального славянского полилингвального пространства, где можно наблюдать различные типы языкового поведения и типы речи.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, славяне, языковые контакты, языковая интерференция, полилингвизм, диглоссия.

This article touches a problem of the polylingual situation in the Kiev agglomeration and it is based on the utterances of the public institutions' visitors. Theoretical pre-condition is the assertion, that in the area of Kiev agglomeration the fact of coexistence of polyethnic and multilingual population entailed the formation of the unique polylingual slavonic space, in which different types of speech and language behaviour models coexist.

Key-words: interculture communication, Slaves, linguistic contacts, linguistic interference, polylingualism, diglossia.

Literatura:

1. Брацкі А. Суржик – опис і визначення рамок явища / Артур Брацкі // Скарби культури – безсмертя нації. Серія "Студії з україністики" / За ред. Р. Радішевського. – К., 2007. – Т. VII. – С. 132–145.
2. Залізник Г. М., Масенко Л. Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Ганна Миколаївна Залізник, Лариса Терентіївна Масенко. – К. : Видавничий дім "КМ Академія", 2001. – 96 с.
3. Масенко Л. Т. Мова і політика / Лариса Терентіївна Масенко. – К. : Соняшник, 2004. – 119 с.
4. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації / Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Видавнича фірма "Відродження", 1997. – 360 с.
5. Рябчук М. Лист до редакції / Микола Рябчук // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – Груд. – С. 165.
6. Шерех Ю. Поза книжками і з книжок / Юрій Шерех ; упор. Р. Корогодський. – К. : Вид-во "Час", 1998. – 456 с.
7. Berutto G. On the Typology of Linguistic Repertoires (An Italo-Romance View) / Giorgio Berutto // Status and Function of Languages and Language Varieties / ed. Ulrich Ammon. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1989. – P. 551–560.
8. Bracki A. (a) Międzykulturowość czyli różnokulturowość surzyka w ukraińskim i rosyjskim opisie naukowym zjawiska / Artur Bracki // Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza / red. Alicja Pstyga. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008. – Т. III. – S. 269–276.
9. Bracki A. Surżyk – historia i terażniejszość / Artur Bracki. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009. – 273 s.
10. Bracki A. (b) Trasianka i surżyk – dwie postacie interferencji językowej / Artur Bracki // Pogranicza: kontakty kulturowe, literackie, językowe / red. Leonarda Dacewicz i Beata Edyta Dworakowska. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2008. – S. 13–20.
11. Lipińska E. Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności / Ewa Lipińska. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003. – 147 s.
12. Masenko L. Język i społeczeństwo. Wymiar postkolonialny / Łarysa Masenko ; przekł. i red. nauk. A. Bracki. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2008. – 197 s.
13. Skowron-Nalborczyk A. Zachowania językowe imigrantów arabskich w Austrii / Agata Skowron-Nalborczyk. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie "Dialog", 2003. – 298 s.
14. Wysoczański Wł. Ekologia języka jako dyscyplina heterogenicznego opisu języka / Włodzimierz Wysoczański // Biuletyn PTJ. – Warszawa : "Energeia", 2000. – Nr. LV. – S. 63–76.